

Internet en het waaien van de geest

Ofwel: windsurfing over de virtuele oceaan

door Inez van der Spek

Je zou het internet kunnen zien als een oceaan waarop je je golf na golf laat meevoeren. Misschien wel tot je erin verdrinkt of wordt verzwoegen door de zuigende werking ervan. Internet als een eindeloze oceaan.

Of internet als netwerk van netwerken. Of als een wereldwijd web.

Of internet als een riool, een afvalputje van troep die mensen erin uitstorten: een eindeloze diarree van niksige filmpjes, ranzige seks, scheldpartijen, oproepen tot terreur enzovoorts.

Of internet als markt, een onvoorstelbaar grote handels- en consumentenmarkt met 1 tot 2 miljard etalages.

Dit is slechts een klein aantal van de metaforen die gebruikt worden om het internet mee aan te duiden. Boele heeft in zijn lezing de betekenis van het beeld van het netwerk uitgewerkt. Een netwerk is een geheel van knooppunten en verbindingen, dat de veelheid aan verbanden en relaties waarin mensen staan aantoont. Dit is geen willekeurig beeld, maar een treffende manier om de hedendaagse samenleving te benaderen, en dat zowel in haar online als offlinedimensies, want deze zijn onderling sterk verweven. En Boele doet concrete aanbevelingen hoe kerken tot een zinvolle online presentie kunnen komen, en hun gelovigen als hedendaagse Paulussen nieuwe gemeenschappen kunnen stichten.

Ik vind het een mooi en enthousiasmerend verhaal. Mijn eigen verhaal heeft een wat associatiever karakter, hoewel er allerlei raakvlakken met de lezing van Boele zijn. Mijn invalshoek is de betekenis van metaforen die gebruikt worden voor internet. Hoe richten zij de blik, wat is hun effect voor de beleving van internet? Ik zal het zoeklicht richten op een tweetal andere metaforen voor internet die betrekking hebben op het onderwerp van deze middag, religieuze gemeenschapsvorming op internet.

Deze metaforen zijn: 1. internet als stad en 2. internet als sacramentele ruimte

Internet als stad

We starten op flink grote schaal. De Amerikaanse godsdienstsocioloog Christopher Helland stelt: *“Cyberspace has become a heavily populated and well-traveled megalopolis, filled with every official church imaginable, live stream religious sermons, and never-ending free GodCasts.”* (Cyberspace [ofwel het internet] is een dichtbevolkte en druk bereisde megalopolis, vol met alle mogelijke officiële kerken, live uitgezonden religieuze preken en een doorlopende stroom gratis godcasts.)

Het gaat mij er hier niet om of dit een afdoende beschrijving van religie op internet is, maar wel om Hellands typering *“megalopolis”*. Een megalopolis is een opeenhoping van miljoenensteden. In dit geval dus een ontzagwekkend en onvoorstelbaar bouwsel waaruit 24 uur per dag 7 dagen in de week (*24/7*) een kakofonie opklinkt van verkondigende, missionerende, jubelende, celebrerende en mediterende gelovigen. Het zijn vooral maar niet alleen christenen; ook moslims, hindoes, boeddhisten, newagers enzovoorts doen natuurlijk een flinke duit in het virtuele kerkzakje.

Ik vind het beeld van de megalopolis even fascinerend als beangstigend. De overweldigende herrie, de veelkleurigheid, de onoverzichtelijkheid, de schreeuwende massa. Denk ook aan een waanzinnige kermis na zonsondergang, een soort Tilburgse kermis tot de 16^e macht: de flitsende paarse, oranje en groene lichten en alle attracties die door elkaar heenschetteren met hun toeters en bellen, de enorme hoeveelheid goedkope troostprijzjes en de enkele echte hoofdprijs

“Fascinerend en beangstigend.” Dit doet ergens aan denken. Aan het *mysterium tremendum ac fascinans*, Rudolf Otto's bekende definitie van de ervaring van het heilige. Kun je de virtuele religieuze megalopolis dan beschouwen als een actuele verschijningsvorm daarvan? Tot op zekere hoogte wel, denk ik. Internet is óók een overweldigende macht ver buiten onze controle en ons begripsvermogen, met zowel goddelijke als demonische trekken, met zowel een mogelijk heilzame als destructieve uitwerking. Aan de andere kant, of tegelijkertijd, is het internet *Menschliches Allzumenschliches*, de weerspiegeling van alles wat de mensheid groots en banaal maakt. Ook het riool dus.

Maar goed, terug naar het beeld van de megalopolis. Fascinerend als het is, helpt het niet om ons een thuisgevoel te geven. Want wil het internet helpen om zinvolle gemeenschappen te stichten, moeten we ons toch eerst (religieus) *thuis* voelen op het internet.

Misschien moeten we dan aan schaalverkleining doen. Van de metafoor van de megalopolis naar iets meer behapbaars. Een stad misschien.

Zo stelde Erik Borgman voor, tijdens een recent symposium over internetspiritualiteit van Isidorusweb, om internet te beschouwen als *stad*, en preciezer als 'de nieuwe stad' waarheen wij zonder het te weten allemaal zijn verhuisd. In die nieuwe stad, zegt Borgman, is iedereen iedereens buur. Dat betekent een veel grotere diversiteit dan in een gewone woonwijk, in de materiële wereld. In ieder geval woont Erik daar in een osm-wijk, met 'ons soort mensen' vertelt hij, terwijl er op internet van alles en nog wat woont en – al dan niet op uitnodiging – zomaar bij je binnenstapt. Door zowel de voordeur als de achterdeur, zou ik zeggen. Aan de andere kant kun je wel vrijer kiezen welk contact je wel of niet wilt, zegt Borgman, terwijl je je burens in je straat en de buurtsuper niet kunt ontlopen. Alleen is het in de nieuwe stad een stuk lastiger om te zien welke burens je kinderen allemaal binnenlaten.

Vervolgens bekritiseert Borgman de overvloed aan religieuze en spirituele sites waar mensen louter als individu worden aangesproken en worden uitgenodigd om 'unieke intensieve ervaringen' op te doen. Maar de kunst is om plaatsen op het web te creëren waar mensen zien en ervaren dat zij uiteindelijk gemeenschap zijn. In christelijke termen: het vraagt om kerk-zijn. Borgman heeft de metafoor van de stad dan allang gelaten voor wat hij is. Maar je zou zijn pleidooi misschien kunnen samenvatten als: verlaat op koopzondag geregeld de overvolle winkelstraten om in een achterafstraatje een nieuw stamcafé te ontdekken, of zelfs samen met een groep gelijkgestemden op te zetten.

Op internet heet een gemeenschap alleen geen stamcafé maar een 'community' soms een trefpunt (Zinweb). Ik heb het nu over de kerkelijke en levensbeschouwelijke sites van Nederland. Hoe mooi ontworpen en enthousiast gepresenteerd deze sites vaak zijn, ik heb er wel een vraag bij. Het valt me op dat een groot deel van deze internetcommunities draait om één persoon of een kleine redactie die zich de blubber werkt om boeiende en betekenisvolle content te verzorgen. Het interactieve karakter zit dan in de reacties of de forums die ook op de site te vinden zijn. Zijn religieuze communities niet vooralsnog de passie van een goede herder, met in zijn (ja, het is meestal een man, heb ik de indruk) kielzog een mondige maar voor het overige passieve kudde?

Het lijkt me ook adequaat bijvoorbeeld dat Isidorusweb.nl zich geen 'community' noemt, maar een *portal*, een toegangspoort of doorgeefluik.

Zelf ben ik als contentontwerper betrokken bij een project dat Seekercity is gedoopt, een stad voor zoekers. Het project, voor uitvoering nog in afwachting van financiering, is een initiatief van het Arnhemse studentenpastoraat. Met deze site wil het ASP verdieping, bezinning en ontmoeting faciliteren voor de grote en zeer diverse studentenpopulatie van Arnhem. Arnhem heeft zo'n 16.000 hbo-studenten. De inspiratiebron voor het ASP en de studentenpastor is de joods-christelijke traditie maar het studentenpastoraat stelt zich bewust open voor iedereen. Uitgangspunt is dat de studenten levensbeschouwelijk gezien voor het merendeel 'zoekers' zijn. Nog maar een klein aantal van hen is thuis in een religieuze traditie, maar velen zoeken inspiratie en verdieping. Het aardige nu aan deze site is dat ze ontworpen wordt als een virtuele stad, maar dat echte stad en internetstad elkaar tot op zekere hoogte spiegelen. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat studenten en hogeschoolmedewerkers zelf meewerken aan de bouw en inhoud van de virtuele stad. En dat mensen elkaar de ene keer voor een ritueel of een gesprek in de echte stad en een andere keer weer in Seekercity ontmoeten.

Niet alle bezoekers van Seekercity ontmoeten elkaar ook 'in het echt' offline. Sommigen van hen zullen helemaal niet in Arnhem of omgeving wonen, anderen gaan Seekercity, ofwel hun anonimiteit, liever niet uit voor hun geestelijke zoektocht. De verschillende dynamiek van internetgemeenschappen en van real-life ontmoetingen en gemeenschappen is uitvoerig ter sprake gekomen in het verhaal van Boele. Beide vormen van gemeenschap hebben een andere verhouding tussen nabijheid en afstand, openbaarheid en intimiteit, eenling en groep, lichaam en geest en ga zo maar door. Virtuele en fysieke religieuze gemeenschappen vervangen elkaar dan ook niet, maar kunnen elkaar op een creatieve manier aanvullen.

Of dit in het geval van Seekercity ook daadwerkelijk gaat lukken, is een kwestie van hoop en vertrouwen. Momenteel bestaat de stad alleen nog als bouwplaats, onder supervisie van de studentenpastor.

Internet als sacramentele ruimte

Met de tweede metafoor waar ik mijn overpeinzingen op los wil laten, ga ik over naar een ander register. Hierbij is de invalshoek geen planologisch beeld maar de *functie* van het religieuze gebruik van internet.

De omschrijving van internet als sacramentele ruimte vond ik bij Heidi Campbell, een praktisch theologe uit Edinburgh, die gespecialiseerd is in religie & mediastudies. Met 'sacramental space' bedoelt zij een levendige ontmoetingsplaats waar mensen hun geloof kunnen ontvouwen en gezamenlijk kunnen zoeken naar hun religieuze identiteit en naar zingeving ('meaning'), bijvoorbeeld binnen 'spiritual communities'.

Behalve van het concept van de 'sacramentele ruimte' maak ik hier verder geen gebruik van Campbells onderzoek, dat vooral een inventariserend karakter heeft en bovendien primair gericht is op Amerikaanse religieuze communities. Maar één casestudy wil ik u niet onthouden, want het werpt wel een heel bijzonder licht op de religieuze mogelijkheden van het internet. Campbell vertelt over christelijke groepen die internet gebruikten om online gebedsbijeenkomsten te houden. Dit gebeurde in chatrooms, waar individuele bezoekers bij elkaar kwamen om getypte gebeden met elkaar uit te wisselen. Intensieve observatie van deze groepen maakt duidelijk, zo meent Campbell, hoe vernieuwend de symbolische taal is waarmee deze gelovigen een spirituele inhoud communiceren. Zo was er een charismatische gebedsbijeenkomst waarbij veel gebruik gemaakt werd van emoticons. Een rijtje willekeurig aangeslagen toetsen zoals 'josrhsaoinvlkdnrnojiaurfa' werd gebruikt om glossolalie uit te drukken en 'o/' werd gebruikt om het heffen van de armen in een 'Praise the Lord' mee aan te duiden.

Dit bracht mij overigens ook weer het Engelse onzevader in sms-taal in herinnering. Ik kon niet laten het even terug te zoeken en u te laten zien.

dad@hvn
urspshl
we want wot u want
&urth2b like hvn
giv us food
&4giv r sins
lyk we 4giv uvaz
don't test us!
save us!
bcos we kno ur boss
ur tuf
&ur cool 4 eva!
ok?

Interessant vind ik het weifelende vraagteken 'ok?' in plaats van het conventionele, zelfverzekerde 'amen'

Maar goed. We zijn even afgedwaald. Waar het mij, zoals gezegd, om gaat is het begrip 'sacramental space' Sacramentele ruimte is in Campbells betoog hetzelfde als een 'sacred place', een heilige plaats, ofwel: een afgescheiden terrein (of domein!), gereserveerd voor religieuze mensen, waar ze uiting kunnen geven aan hun geloof en andere gelovigen kunnen ontmoeten. Religieuze websites, anders gezegd, voor gelovige communities, orthodoxen en zoekers en wat niet al.

Een 'sacrale ruimte' en een 'sacramentele ruimte' is echter niet precies hetzelfde.

Sacramenteel en sacraal komen allebei van *sacer*, heilig, gewijd. Sacrament komt ook van *sacramentum*, dat geloofsmysterie betekent. Bij 'sacramenteel' denk je vervolgens in eerste instantie aan de christelijke sacramenten. Dat wil zeggen, samengevat, de gewijde handelingen die door Jezus zijn ingesteld en die een heilzame werking hebben en waardoor men wordt opgenomen in de kerkelijke gemeenschap. In de katholieke en oosters-orthodoxe kerken zijn er maar liefst 7 en in de protestantse slechts kerken 2, doop en avondmaal. Ik heb niet de indruk dat Campbells sociologische inventarisatie deze achtergrond van het begrip 'sacramenteel' verdisconteert en misschien had ze de term beter kunnen laten zitten. Toch is 'sacramentele ruimte' precies de term die ik van haar wil overnemen, natuurlijk om er weer een eigen draai aan te geven.

Om te beginnen denk ik dat internet voor religieus gebruik geen sacramentele plaats is, maar dat sommige religieuze websites *plaats inruimen* voor sacramentele functies. Ik noem een paar concrete voorbeelden om u een idee te geven van wat ik bedoel.

Op de website van Herberg de Verandering van de EO kun je 'iets' achterlaten bij een kruis op de site; met iets wordt een schuld, een zonde, een last bedoeld. De KRO heeft een complete website om een digitaal altaar voor de geliefde doden te bouwen. En op zinweb18-30.nl kun je doorklikken naar een prayerwall, een gebeds- of klaagmuur: 'Wanneer je je gebed naar de Prayer Wall stuurt, bidt in principe de hele internetcommunity met je.' Met een paar muisklikken ga je wat je kunt noemen 'sacramentele ruimtes' binnen. Het zijn plaatsen waar een ritueel voltrokken kan worden, individueel, maar vaak wel zichtbaar voor anderen en daarom toch gedeeld. Niet ieder ritueel is een sacrament. Toch is hier in mijn ogen sprake van sacramentele ruimtes. Sacramenteel verwijst dan niet langer naar de christelijke sacramenten in strikte zin, maar naar een breder gedeelde menselijke behoefte om cruciale

levensmomenten symbolisch en ritueel te markeren. Of anders gezegd, het gaat over de overgangsruten in een mensenleven, *rites de passage*, zoals ze in de antropologie worden genoemd.

Het zijn denk ik de katholieke sacramenten die het meest de gestalte van rites de passage hebben. Verschillende ervan vinden we dan ook getransformeerd op internet terug. De genoemde sacramentele ruimtes zijn er illustraties van. Een altaar voor de overledenen is het meest evidente voorbeeld. Maar ook de biecht springt in het oog: zowel in het kruis van Herberg de Verandering als bij de gebedsmuur van Zinweb 18-30 vinden we haar terug. De biecht, ofwel de bekentenis, het uitspreken van de hoop op verzoening en vergeving.

Sacramentele ruimtes op internet bieden een nieuwe context en nieuwe vormen aan om overgangsruten te voltrekken. Heel anders dan in de traditionele kerkelijke omgeving worden deze sacramenten niet meer voltrokken door een kerkelijke dienaar; nee, de mensen achter de website *faciliteren* het sacrament. En verder geef je er naar eigen inzicht en behoefte invulling aan.

Ik heb grote waardering gekregen voor dit soort sacramentele ruimtes op internet.

In het begin vond ik het maar raar, een beetje sentimenteel en kitscherig. Dat doe je toch niet, zo'n digitaal altaar. Je gaat toch naar een kerkhof, of desnoods maak je iets moois op je schoorsteen. Intussen zie ik dat dit soort plekken mensen helpt om heelheid en troost in een gefragmenteerde samenleving te vinden. De rare paradox van intimiteit en openbaarheid die internet op dit soort plaatsen kenmerkt, doet momentane gemeenschappen ontstaan die mensen niet naar het lichaam maar wel in de geest verenigt.

Overigens zijn het naast kerken en confessionele omroepverenigingen, vooral talloze niet-religieuze instanties die dit soort sacramentele ruimtes creëren, van uitvaartverzorgers Monuta, die bij elke uitvaart een gratis online gedenkplaats aanbiedt, tot de talloze in memoriam-sites van particulieren. Deze laatste worden met name door vrouwen beheerd trouwens ó zij blijven blijkbaar de traditionele waaksters over leven en dood. Maar ook worden er in memoriam-sites gemaakt voor mensen die dierbaren aan een bepaalde ziekte hebben verloren. Zoals door de hiv-vereniging.

Toen dit soort sites ter sprake kwam bij een lezing over religie en internet die ik vorig jaar mocht houden, waren er verschillende mensen in de zaal die ze wegwuifden als -dat heeft toch niets met geloven en religie te maken. Ik zou zeggen: des te erger. Als de dood en het herinneren, de verbondenheid met anderen over de dood heen, niet meer bij het geloof horen,

zie ik het somber in. Ik bedoel hiermee niet te zeggen dat alle religieuze en spirituele uitingen online even betekenisvol en waardevol zijn. Laat staat even smaakvol. Wel wil ik naast afstand en scepsis pleiten voor openheid en nieuwsgierigheid naar wat internet te bieden heeft, zowel als het gaat om nieuwe manieren om gemeenschap te vormen als om persoonlijke religieuze zoektochten en het vormgeven aan overgangsrituelen. Immers, je kunt niet zeker weten of mensen die in (jou) vreemde talen spreken toch niet vervuld zijn van de Geest. Gods Geest waait immers waarheen Zij wil. Online en Offline.

Aloysius Pentakosta. 'Pinksteren'.
Papuachristianart.
<http://constellarti.nl>